

LİTVANYA TATARLARININ KONUŞMALARINDA KULLANDIKLARI DOĞU DİLLERİ KÖKENLİ KELİMELER

Natela NASİBOVA*

ÖZET

Litvanya Tatarları altı yüz yıldan beri Litvanya, Polonya, Belarus topraklarında yaşayan Türk kökenli etnik bir gruptur. Litvanya Tatarları kendi dillerini yaklaşık olarak XIV. yüzyılın sonunda kaybetmişlerdir ve günümüzde konuşma dili olarak Leh, Belarus, Rus ve Litvan dillerini kullanmaktadırlar. Günümüzde Litvanya Tatarlarının konuştuğu dillerin dağılımında bulunmayan, ama dillerinde yaşayan birçok doğu kökenli kelimeler mevcuttur. Makalemizde bu kelimeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Litvanya Tatarları, Litvanya Tatarcasında Doğu Kökenli Alıntılar.

THE WORDS THAT LITHUANIAN TATARS USE IN SPEECH AND ITS ORIGIN BELONG TO EAST LANGUAGES

ABSTRACT

Lithuanian Tatars are a Turkic ethnicity group that has lived on lands of Lithuania, Poland and Belarus for six century. Their own language is loosed out in about 15th century. They now speak Lithuanian, Russian and Belarusian. There are a lot of Arabic and Persian loans in Lithuanian Tatar. In this article, we will focus on these loans.

Key Words: Lithuanian Tatars, Arabic and Persian Loans in Lithuanian Tatar.

Bildiğiniz üzere Litvanya Tatarları altı yüz yıldan beri Litvanya, Polonya, Belarus topraklarında yaşayan Türk kökenli etnik bir gruptur. Litvanya Tatarları kendi dillerini yaklaşık olarak XIV. yüzyılın sonunda kaybetmişlerdir ve günümüzde konuşma dili olarak Leh, Belarus, Rus ve Litvan dillerini kullanmaktadırlar.

Ancak, günümüzde Litvanya Tatarlarının konuştuğu dillerin sözcük dağılımında bulunmayan ama dillerinde yaşayan doğu kökenli kelimeler mevcuttur. XX. yüzyılın başında S. Kriçinskiy ve A. Voronoviç tarafından yapılan çalışmalarda, Tatarlar tarafından kullanılan bu kelimeler o dönemde yayınlanmıştır. Biz de bu

---

* Vilnius Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi Slav Dilleri Bölümü (Turku kalbos centras Filologijos fakultetas Universiteto g. 5 LT- 01513 Vilnius Litvanya) natelalt@yahoo.com. Bu makale, **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı** (9-15 Nisan 2006 Çeşme-İzmir)'nda bildiri olarak sunulmuştur.

yayınlarından yararlanarak, yaklaşık 100 yıl önceki dil haritasıyla karşılaştırıldığında Litvanya Tatarlarının günümüzdeki dillerinde bu kelimeleri hala kullanıp kullanmadığı konusunda ilgili bir araştırma yaptık.

Çalışmamızın konusu olarak Vilnius'un 18 km uzaklığında yer alan Litvanya Tatarlarının yaşadığı "Kırk Tatar" köyü seçilmiştir. Kırk Tatar köyünün seçilmesinin nedenleri, bizi ilgilendiren bu etnik grubun topluluk halinde bu bölgede yerleşmiş olması ve burasının Litvanya Tatarlarının en arkaik (XV. yüzyılın ikinci yarısındaki kaynaklarda Kırk Tatar köyünün adı geçmektedir) ve tipik bölgelerinden birisi olmasından ileri gelmiştir.

Görüşme, anket ve gözlem metotları kullanılarak tarafımızdan 74 soru hazırlanmış ve Litvanya Tatarlarının hayatındaki, maddi kültür, törenler, dil, din, etnik bilgiler, diğer halklarla olan ilişkilerinin gözlenmesi gibi farklı yönler hakkında bu sorular sayesinde bilgiler toplanmıştır. Bunun yanında Litvanya Tatarlarının konuşma dillerinin sözcük dağarcığına girmeyen sözler tespit edilip kaydedilmiştir. Bu sözcük grupları, temelde aile törenleri ve din ile ilgili kelimelerden oluşmaktadır.

Topladığımız materyali analiz ettikten sonra aşağıdaki kelime grupları ortaya çıkmıştır;

1) Birinci gruptaki kelimeler hemen hemen herkes tarafından bilinen ve kullanılan kelimeler ve tabirleri içermektedir. Bunlar;

aşure	: aşure günü için hazırlanan hoşaf
aşure bayram	: aşure bayramı
azan	: ad verme töreni <i>azan</i> vermek: ad vermek
bayram	: bayram
belüş	: katmerli etli börek
caıma	: cenaze töreni zamanında dağıtılan ince oval pideler
dalavari, dvalari, dualari:	beyaz uzun kağıt üzerinde yazılan dualar, muska
fitre	: fitre
halma, hayma	: bal, un ve tere yağdan yapılan tatlı sert pideler
hamail	: dua kitabı, hamaylı
kadır noç'	: kadir gecesi
kurban bayram	: kurban bayramı
mevlüd	: mevlit
mizar, mizyar	: mezar
muhir, mugir	: çerçevelenen kartonun üzerinde yazılan Kuran'dan

	ayetler
ramazan bayram	: ramazan bayramı
sadaka, sadaga	: sadaka
sura	: sure
sünnet	: sünnet
yasin	: yasin suresi

2) İkinci gruptaki kelimeler az bilinen kelimelerdir ve bunlar daha çok yaşlılar tarafından kullanılmaktadır.

abdes, abdest	: abdest'; ifadede: <i>abdes almak</i> ,
acıık	: ifadede: <i>acıık</i> öğrenmek 'heceleme', (<i>acıık</i> kelimesinden)
ahşam	: akşam (akşam namazı)
akinde	: ikinci (ikinci namazı); ifadede: <i>akindeye</i> gitmek
aule, avle	: öğle (öğle namazı)
ayet	: ayet
bayram namaz	: bayram namazı
biskiç	: işaret çubuğu
deur, devur	: ölü için yapılan dua'
esre, asre	: Arap alfabesindeki esre/ kesre işareti
gusl	: gusül
hoci	: din hocası
kurancey	: Kuran'ı iyi okuyan öğrenci
kutlu	: kutlu; ifadede: <i>kutlu bayram</i> , <i>kutlum bayram</i>
namaz	: namaz
namazlık	: namazlık
sabah	: sabah (sabah namazı)
sufra	: sure
sünnetcey	: sünnetçi
tehret, tahret	: yıkanma, taharet
teravih	: teravih
ustun	: Arap alfabesindeki üstün işareti
utrun	: Arap alfabesindeki ötre işareti
yatsı, yetsı	: yatsı (yatsı namazı)
zirets	: mezar

3) Üçüncü grupta yer alan kelimeler kullanılmayan kelimeler veya sadece bir kaç bir iki kişi tarafından kullanılan kelimeler ve tabirlerdir.

allah bir	: 'Allah bir'
arife gün	: arife günü
bayram şerifleri mübarek olsun	: 'bayram şerifleri mübarek olsun'

beş vaht namaz	: beş vakit namaz
biskiç, kiskiç	: heceleyen; Litvan Tatarlarının okulunda Kuran'ı okumaya başlayan öğrenci
buayda	: sadece ramazan ayında teravih namazında okunan ilahi'; ifadede: <i>buaydı söylemek</i>
faldcey	: falcı
ibrik	: ibrik
kumhan, kumgan	: cenaze töreninde el yıkamak için kullanılan ibrik / su testisi
mekteb, mektep	: mektep
mihrab	: mihrap
minbar	: minber
nikah	: nikah, çeyiz
sarik	: kadının başörtüsü, tülbent
şehat	: nikah şahidi
tabut	: üstü açık tabut
tesbih, tespîh	: tespih
vekil	: damat tarafından nikah şahidi
yastık	: yastık

Ayrıca belirtmek gerekir ki, yukarıdaki gruplara alınmamış, ancak Litvan Tatarlarının konuşma dillerindeki doğu kaynaklı kelimelere Slav ekleri eklenerek türetilmiş sözcükler de oldukça aktif bir şekilde kullanılmaktadır, örneğin;

aannıy	< azan + sıfat eki -n+ıy 'azanlı',
azanit	< azan + mastar fiil eki -it 'ad vermek',
bayramovat	< bayram + mastar fiil eki -ovat 'kutlamak',
guslevat	< gusl + mastar fiil eki -evat 'gasletmek',
molnovat	< molna (< <i>molla</i>) + mastar fiil eki -ovat 'molla olmak',
sünnetit	< sünnet + mastar fiil eki -it 'sünnet yapmak',
mazlıçok	< mazlık (< <i>namazlık</i>) + küçültme isim eki ok 'namazlıkçık'.

Sonuç olarak, birinci grup "aktif halde kullanılan doğu kökenli kelimeleri (*azan, bayram, dalavari, hamail, mizar, sadaka*)", ikinci grup "belli gruplar tarafında bilinen ve aktif kullanımdan çıkan sözler ve tabirleri (*ahşam, ayet, kurancey, kutlu, namazlık, sünnetcey, tehret*)", üçüncü grup - artık günümüz Tatarlarının kullanmadığı kelimeleri (*faldcey, ibrik, mekteb, şehat, tabut*)" içermektedir.

Yukarıda gösterdiğimiz kelimelerin bir kısmı (*yastık, sark, ibrik, bir, beş, vekil* gibi) muhtemelen günümüz Tatarların kendi konuşma dillerinde doğu kaynaklı kelimelerin karşılıklarına sahip olmasından ve bu durumda

‘yabancı’ bir kelimeyi akıllarında tutmalarına gerek olmamasından dolayı zaman içerisinde kaybolmuştur.

Din ile ilgili kelimeler ise (*mekeb, mihrab* gibi) İslam’ın incelikleri iyi bilinmediği için kaybolmuştur (Sovyet zamanında her yerde zorla ateizmin yayılmasını hatırlayalım). Dini terimleri kendi dinini iyi bilenler kullanmaktadır.

Kelime haznesi bir şekilde kültürün yansıması olup aynı zamanda bilginin korunması ve aktarılması için araçtır. Litvanya Tatarlarının üç nesli üzerinde yapılan bu araştırmaya göre; eski neslin, gelenekleri ve dinleri hakkında en fazla bilgiye sahip olduğu, Sovyet döneminde yaşayan neslin, bu geleneklerin ve dini bilgilerin büyük bir kısmını zaman içinde unuttuğu görülmektedir. Yeni nesil ise adetleri ve dini yeniden canlandırma çabasını gösterirken, kendi anne babaları ve dışardan gelen hocalar tarafından destek almaktadırlar. Din ile ilgili aktif kullanımdan çıkan veya çıkmış olan sözler (*mihrap, abdest, gusül, namaz* gibi) yeniden Litvanya Tatarlarının konuşma dillerine girebilir.

Bibliyografya:

- Kryczycki S. **Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnograficznej.** Warszawa, 1938
- Woronowicz A. **Język muślimow polskich// Życie Tatarski.** Wilno, 1934, N11
- Woronowicz A. **Szczątki językowe Tatarów litewskich // Rocznik Tatarski.** Zamość, 1935, T. II